

Twee populaire werken uit de volksgeneeskunde van einde 19de/begin 20ste eeuw

J. Bouckaert

Onlangs ontving ik van een kennis twee vergeelde en beduimelde boekjes, die hij gevonden had bij het opruimen van de zolder van het (voor)ouderlijk huis. Ze behoorden toe aan haar grootmoeder, die ze dikwijls moet gebruikt hebben.

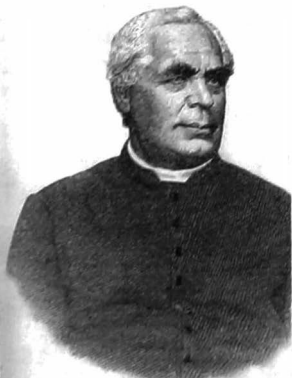
Het eerste is de Nederlandse vertaling van het werk van een Franse arts(?), dokter of doctor Beauvillard uit Parijs, getiteld "De Geneesheer der Armen" (Le Médecin des Pauvres) en het tweede is de vertaling van het klassieke werk van Kneipp, ontwerper van de zogenaamde Kneippkuur, met als titel "Mijne Waterkuur" (Meine Wasserkur).

Beide geven, naast algemene richtlijnen voor een gezond leven zoals veel bewegen, voldoende slaap, gezond en matig eten, veel drinken, een beschrijving van allerhande ziekten en ziektebeelden en een groot aantal remedies, meestal van plantaardige oorsprong. Sommige zijn zinvol, terwijl andere berusten op volksgeloof en overlevering.

Beide boekjes moeten zeer verspreid geweest zijn in onze gewesten, gelet op het aantal herdrukken (drie op één jaar tijd voor Kneipp) en het groot aantal antiquarische aanbiedingen via het internet (gaande van 10 tot 25 euro!), evenals een aangegeven aantal vondsten op zolder.

Blondeau vermeldt de publicatie vanaf de 17de eeuw van talrijke populaire medische werkjes in de volkstaal, zowel door artsen als door leken. Als voorbeeld bespreekt hij de "Troost der Armen" in 1711 geschreven door een Kortrijkse pastoor, waarvan de laatste uitgave in 1930 verscheen! Hij geeft aan dat de volksmens gedurende eeuwen tot aan WO II de scheurkalender raadpleegde voor het weer en voor het werk op het veld, en de Troost der Armen (of de Geneesheer der Armen?) voor de eigen gezondheid en die van zijn dieren.

Sebastian Kneipp

De titel "Geneesheer der Armen" kan trouwens een verwijzing zijn naar de "Troost der Armen" of een poging om mee te genieten van de populariteit ervan.

Beide werken zijn ongeveer volgens hetzelfde patroon opgebouwd:
 beschrijving van de voorgestelde remedies per ziekte
 beschrijving van de ingrediënten en hun bereidingswijze
 beschrijving van de voornaamste ziekten
 korte beschrijving en behandeling van ziekten bij paarden en hoornvee.

Vooral de Geneesheer der Armen is zeer commercieel opgevat en bevat veel verwijzingen naar aan te kopen medicatie (de ene keer bij Beauvillard, de andere keer bij Féron en Beauvillard of bij Oud Huis Peyronnet), naar andere werken van dezelfde auteur. In beide werken vindt men eveneens aanwijzingen voor een bezoek ter plaatse, d.w.z. Parijs voor Beauvillard en Wörishofen voor Kneipp (met routebeschrijving, een soort GPS!).

I. De Geneesheer der Armen

De Geneesheer der Armen en de 2000 nuttige recepten, door Doctor Beauvillard, nieuwe en volledige uitgave, prijs 5 F 00. 1ste Uitgave Trekoplage (rest ontbreekt), oogst 1919. Depot voor België: Huis Vincent, 59, Bergstraat, Brussel (elders staat: voor bestellingen: Huis Friedman, 59, rue de la Montagne, Bruxelles!), druk. Brian Hill, Gewijde Boomstraat, 405b, Elsene.

Op de achterzijde van het boekje staat een portret van de auteur, waarvan ik via het internet noch via medische woordenboeken biografische gegevens kon terugvinden, zodat ik betwijfel of het wel om een arts gaat. Misschien een apotheker, gezien de talrijke verwijzingen en de mogelijkheid tot bestelling van medicatie?

De indeling van het werk is als volgt :

De voornaamste planten en de goede en vergiftigde paddenstoelen in natuurlijke kleuren: het betreft in niet-alfabetische volgorde de klassieke geneeskrachtige planten, zoals kamille, speenkruid, anijs, tabak(?). De kleuren zijn nogal natuurgetroouw, maar de eerste bladzijden zijn rechts onderaan schuin afgesneden.

Inleiding : hierin veroordeelt hij de chemische producten van Duitse makelij, de aartsvijand van Frankrijk naar aanleiding van de oorlog van 1870 en WO1. Die producten zouden erop gericht zijn de gezondheid van de Fransen aan te tasten!? Daarom moet men gebruik maken van planten die op Franse bodem groeien en die voldoende zijn om alle ziekten en alle lijden te genezen!

De kunst de gezondheid te bevrijden en te bewaren door het beoefenen van de gezondheidsleer beter en gelukkig leven: algemene aanbevelingen in verband met een gezond leven, zindelijkheid, enz..

De gewoonlijk heelkundige planten en hunne eigenschappen: van alsem tot wijnstok/viool. Met bereidingswijze en indicaties.

Darf in keiner Hausapotheke fehlen: Kneipp®. Natur, die wirkt.

Die Kneipp® Klassiker

Freuen Sie sich auf das Gefühl, etwas im Haus zu haben, das Ihnen hilft. Denn heute ist wissenschaftlich belegt, wovon Sebastian Kneipp bereits vor langer Zeit überzeugt war: Die Wirksamkeit und Verträglichkeit vieler pflanzlicher Wirkstoffe.

www.kneipp.de

Kneipp® Erlebe eingehend Spezial. Anwendungsgebiete: Zur unterstützenden Behandlung und zur Beseitigung der Beschwerden bei Erkältungskrankheiten der Atemwege mit akuten/chronischen Schleim, Grippe/Influenza, Pflanzungsstages beachten!
Kneipp® Arnika Salbe S. Wirkstoff: Drogen Auszug der Arnikablätter. Anwendungsgebiete: Zur bedingten Anwendung bei Verstauch- und Unfallschäden (z.B. bei Blutergüssen (Hämatomen), Verstauchungen (Distorsionen), Prellungen, Querschunden, Wunden) an allen Körperstellen im Gewebeverlauf von Geschwulstlichen (Hämatomen, Abszessen), bei rheumatischen Muskel- und Gelenksbeschwerden und Entzündungen als Folge von Traumatismen. Enthält Benzocain, Lanolin, Menthol und andere Pflanzstoffe aus Sigeburgen Pflanzungsstages beachten!
Kneipp® Baldrian Extrakt. Wirkstoff: Baldrianwurzel-Trockenextrakt. Anwendungsgebiete: Unruhenschlaf und leichte bis mäßige Einschlafstörungen. Enthält Glucose und Saccharose. Pflanzungsstages beachten!
Zu Risiken und Nebenwirkungen lesen Sie die Packungsbeilage und fragen Sie Ihren Arzt oder Apotheker.

De ziekten en hunne heilmiddelen: alfabetisch van abscessen tot zenuwen, gevolgd door enkele afzonderlijke ziekten zoals zwaarlijvigheid, en eindigend met de geheime ziekten van de mens (sic). Gezien het vertrouwelijk karakter van deze laatste (blennorragie, syfilis, gonorrhoe), kan er weinig uitleg gegeven worden en wordt verwezen naar een “Handboek over de geheime ziekten”, van dezelfde auteur, waarvan de beschrijving op de achterzijde van de voorste pagina te vinden is en eveneens te verkrijgen is bij het Oud Huis Peyronnet (wegens beschadiging van het exemplaar kan dit slechts gedeeltelijk gelezen worden). Onder *appendicitis* wordt de ernst van de ziekte geduid, maar een conservatieve behandeling voorgeschreven met enkele in te nemen middeltjes!? Veel aandacht wordt besteed aan *alcoholisme*, een echte plaag in die tijd. Bij *beenwonden* als gevolg van spataders wordt een bereiding met looistoffen uit eikenschors voorgesteld, wat enigszins kan hebben geholpen.

Veeartsenijkunde: de meest gebruikte geneesmiddelen bij aandoeningen van paarden, koeien, jonge honden en schapen worden vermeld. Tevens wordt publiciteit gemaakt voor het boek “De veearts van steden en dorpen”, te koop tegen 6fr50 en voor wie voor dit teveel kost, “Artsenijkunst voor iedereen” tegen 1fr50.

Nuttige recepten: de samenstelling van de producten wordt meestal niet gegeven, maar er wordt telkens verwezen naar de prijslijst op pag. 33 – 35, te bestellen bij de firma Peyronnet (de relatie van deze firma met de schrijver is mij niet duidelijk). Koude baden worden aangeraden, middelen om ratten en muizen, muggen, vliegen, vlooiën, kakkerlakken, enz. te verjagen of te verdelgen, bereiding van Keuls Water en andere *Goede Raad voor de huishoudsters*.

Korte beschouwingen overzicht over enige kostbare geneesmiddelen, die wij u op bijzondere wijze aanraden: deze worden eveneens per ziektesymptoom besproken, maar meestal zonder de samenstelling ervan te geven. De prijs wordt wel vermeld. Opnieuw zijn sommige zaken zin-

vol zoals bij lichte aambeien genezende zalven, koude baden en het vermijden van obstipatie, terwijl bij ernstige vormen een operatie aangewezen is. Bij liesbreuken: operatie of het dragen van een breukband en het vermijden van zwaar heffen, maar eveneens het aanbrengen van een breukzalf of “pommade herniaire”!? Bij suikerziekte zou een antidiabetisch elixir op 10 dagen de helft van het suiker uit het bloed verwijderen!?

Op pag. 203-204 staan onder “*Nuttig aan Allen*” opnieuw een aantal beschouwingen over de oorlog en de daaruit volgende economische crisis met opnieuw kritiek op Duitsland en op de Franse regering, die door verhoging van de belastingen de prijs van geneesmiddelen doet stijgen.

Tot besluit kunnen we vaststellen dat het boekje veel publiciteit bevat voor het bestellen van medicatie, waarvan de samenstelling zelden terug te vinden is. Men kan bestellen via de auteur zelf, via Féron en Duvillard, via het Huis Peyronnet, allen te Parijs, en via het Huis Friedman te Brussel. Men kan zich eveneens andere boeken van de auteur en van andere auteurs aanschaffen.

De bereidingswijze van geneeskrachtige planten wordt wel uitgelegd. Dat kan nuttig geweest zijn als zelfhulp in een tijd dat er, vooral in de rurale gebieden, weinig artsen ter beschikking waren.

II. Mijn Waterkuur

De Kneippkuur, genaamd naar de ontwerper, priester Sebastian Kneipp (1821- 1897), is hoofdzakelijk gekend als waterkuur, maar is meer dan dat. Zoals hij schrijft in de inleiding, werd hij geboren te Stephansried als zoon van een wever. Hij oefende dat beroep hij ook eerst zelf uit. Later werd hij priester en promoveerde hij een natuurlijke levenswijze door veelvuldig gebruik van water, door baden in afwisselend warm en koud water, door het zich blootstellen aan zonlicht en gezonde lucht, maar ook door het gebruik van natuurlijke producten als preventie en behandeling van ziekten.

In Bad Wörishofen, Beieren, richtte hij een waar kuuroord op, waar deze behandelingen werden toegediend en jaarlijks talrijke patiënten van over de ganse wereld opgevangen en behandeld werden. Typisch voor een dergelijk kuuroord is de “*Wassertrettstelle*”, een ondiep waterbassin met een metalen hekje, waar de patiënt ter plaatse in het water “wandelt”. In Duitssprekende landen werden meerdere kuuroorden opgericht, waar zijn methode werd toegepast.

Zijn methode behoort tot de naturopathische geneeskunde en berust op vijf belangrijke pijlers:

**hydrotherapie of waterkuur
herbalisme of gebruik van geneeskrachtige planten
lichaamsoefeningen**

gezonde voeding, bestaande uit volkoren granen (in Noorwegen leeft zijn naam verder in het volkorenbrood dat *Kneipp Brod* wordt genoemd), fruit en groenten en een beperkte inname van vlees
geestelijke gezondheid (een gezonde geest in een gezond lichaam)

Zijn voornaamste werk is "Wasserkur", dat in het Nederlands vertaald werd als "Mijn Waterkuur" en waarvan we een exemplaar uit 1891 bespreken.

De indeling van het werk is als volgt:

Voorrede van de vertaler, 's Gravenhage jan.1891

Een woord van den tweeden druk, 15 aug.1891

Voorrede voor den derden druk, 5 nov. 1891

Wenken voor hen die naar Wörishofen willen gaan, met routebeschrijving en hotels en restaurants.

Voorrede van de schrijver : hierin beschrijft hij zijn levensloop en hoe hij tot zijn methode gekomen is. Hij verwijst naar het evangelie (Matth.V:7 en Mark.IX:40), om zijn gedrevenheid om mensen te helpen verklaren : "**Zalig de barmhartigen, want zij zullen barmhartigheid verwerven**". Op het einde vraagt hij aan alle lezers een gebed, mocht hij komen te sterven!?

Inleiding

Hierin verklaart hij hoe hij als jonge priester ziek werd en na het lezen van een brochure over waterbehandeling genas. Hij werkte dit verder uit en ontwikkelde zo zijn methode. Hij geeft enkele klinische voorbeelden van mensen die hij kon genezen en hem meer en meer deden geloven in de weldaden van de waterkuur.

1. Wat is ziekte en uit welke algemene bron komen alle ziekten voor? Het menselijk lichaam is een wonderbaar geheel, door God geschapen met een innig verband en samenwerking tussen de verschillende organen. De harmonie tussen al deze organen noemt men gezondheid en de wanorde en stoornis zijn de ziekten. Dit is een holistische visie op de mens, zoals die heden ten dage ook meer en meer tot haar recht komt. De bloedsomloop speelt een grote rol in gezondheid en ziekte.

2. Hoe wordt de genezing verkregen?

Uit punt 1 volgt dat het evenwicht moet hervonden worden door de normale bloedsomloop te herstellen of de schadelijke stoffen via het bloed uit het lichaam te verwijderen.

3. Op welke wijze wordt de genezing door het water bewerkt?

Het water kan dit op verschillende wijze teweegbrengen : door de ziektestoffen in het bloed op te lossen, de opgeloste stoffen af te scheiden, het aldus gereinigde bloed in zijn normale loop te herstellen en het verzwakte organisme te versterken.

4. Waarom is het tegenwoordige geslacht zo zwak en zo in het oog loopend voor alle mogelijke kwalen vatbaar, waarvan men er eenige vroeger zelfs niet bij name kende? (Dit is een hedendaagse zienswijze!) De oorzaak is gebrek aan harding, verwijfdheid, zwakte en fijngevoeligheid(?), bloedarmoede en zenuwlijden, hart- en maagkwalen. Men kan niet meer tegen slechte weersomstandigheden en kleedt zich niet goed meer.

De behandeling bestaat uit waterkuren om te "harden", eenvoudige en gezonde voeding, aangepaste, best zelf gesponnen kleding, waarbij men hoofd en voeten warm moet houden, en goed verluchte woningen, vooral de slaapkamers, om ziektekiemen buiten te houden.

EERSTE DEEL

De aanwending van het water

"Aquae omnes laudent nomen Domini"(Alle wateren loven de naam van de Heer)

Algemene bemerkingen

Het doel van de watertherapie is, zoals hoger aangeduid, drievoudig, nl. het oplossen en het afscheiden van de ziektestoffen, en het versterken van het organisme.

Dit gebeurt op diverse manieren, zoals door compressen, gewone baden, dampbaden, begietingen, wass(ch)ingen, omslagen en water drinken. De aanwendingsvorm is specifiek voor elke aandoening en bestaat best uit bron- of rivierwater. Dit moet door de behandelende persoon of hydropaath bij elke patiënt afzonderlijk bepaald worden.

De duur van elke behandeling wordt in minuten aangeduid, maar in een voetnoot wordt er personen, die geen uurwerk willen gebruiken, op gewezen dat één minuut ongeveer gelijk is aan twee "Onze Vaders"!

Hardingsmiddelen voor het lichaam zijn volgens Kneipp het barvoets lopen in het natte gras, op natte stenen, in vers gevallen sneeuw, in koud water; koude baden voor armen en benen (voeten) en de begieting van de knieën (met of zonder begieting van het bovenlichaam).

Aanwendungen van het water

Hier volgen de verschillende toepassingswijzen:

compressen

gewone baden (voetbaden, zitbaden,enz)

dampbaden
 begietingen met water
 wassingen
 omslagen en
 water drinken.

De auteur is voorstander van zuiver water en daardoor een absolute tegenstander van minerale baden en badplaatsen, omdat deze veel te prikkelend en schadelijk zouden zijn voor het lichaam en zeker geen genezing zouden teweegbrengen.

TWEEDE DEEL

De voornaamste geneesmiddelen (=apotheek)

Alle goede middelen zijn afkomstig van *geneeskrachtige planten* (=heilplanten), die in de natuur te vinden zijn en daarom goedkoper zijn dan scheikundige producten.

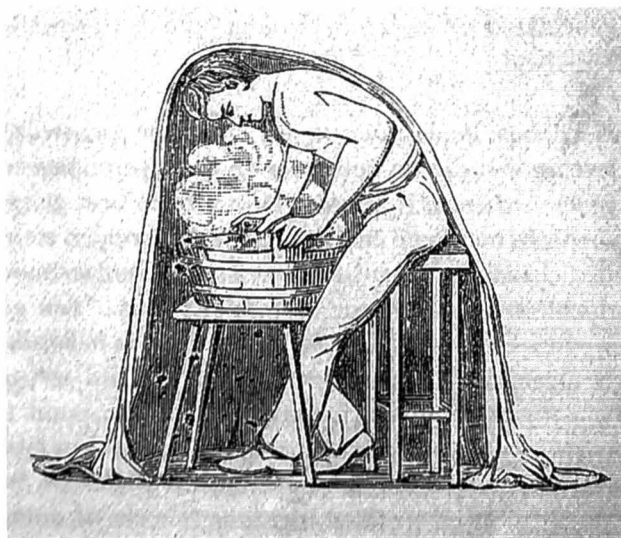
De bereiding en toediening gebeurt door middel van tinctuur of extract, thee, poeder of oliën.

De planten worden vervolgens alfabetisch besproken gaande van Aardbei tot Zuurkool, met indicatie en bereiding.

In een aanhangsel wordt dan de bereiding besproken van *zemelenbrood* (=Kneipp brood in Noorwegen), *krachtsoep of gezondheidssoep en honigwijn* (= zeer aanbevelenswaardig voor gezonden en zieken).

De inhoud van een goede apotheek

Deze bestaat uit - een 7-tal tincturen, waaronder gentiaan en jeneverbess,

een 30-tal vormen van thee, zoals eikenschors, onzelievevrouwbedstro, salie, pepermunt en valeriaan

een 20-tal poeders, bv. aluin en lijnzaad

en een 10-tal oliën, bv. amandel, kamfer, kruidnagel en slaolie(?).

DERDE DEEL

De Ziekten

Hier volgt een beschrijving van talrijke ziekten en aandoeningen van Aambeien tot Zweten, met dikwijls klinische voorbeelden van goede genezing door therapie met water of natuurlijke middelen. Daartegenover worden ook voorbeelden gegeven van slechte evolutie ten gevolge van andere behandelingswijzen.

Een alfabetisch register sluit het boekje af.

Commentaar

Beide boekjes zijn zeer populair geweest bij onze bevolking tot aan de 2de Wereldoorlog, vermits de geneeskunde nog niet zo geëvolueerd was als heden ten dage en vooral omdat het aantal artsen eerder beperkt was. Vooral de rurale bevolking diende zich zelf te behelpen en raadpleegde een arts slechts in uiterste nood. Anderzijds was de kennis van natuurlijke geneesmiddelen op basis van planten meer verspreid en werden ze veelvuldig toegepast met of zonder resultaat. Beide auteurs spelen hierop in en raden veel van die middelen aan, waarvan sommige in onze ogen vreemd of totaal onbegrijpelijk zijn. Een aantal producten hebben exotische namen, zoals Perubalsem, of verwijzen naar kloosterorden, zoals "Thé des Chartreux", om meer indruk te maken en het (placebo-)effect te vergroten. Onze grootmoeders gebruikten ten andere veelvuldig "Eau de Carmes"-druppels bij onpasselijkheid.

Anderzijds hebben beide auteurs een moderne zienswijze op een gezonde levenswijze, die nu ook meer en meer gepropageerd wordt, wat hun grote verdienste is geweest. De nadruk wordt gelegd op een gezonde voeding (met mate en op geregelde tijdstippen eten en drinken), goede lichaamshygiëne (baden en kuren), een gezonde woning (goed verluchten) en voldoende rust na het werk. ***"Een gematigde arbeid is noodzakelijk om u in volle gezondheid te behouden"***.

Het is wel eigenaardig dat in onze "moderne" tijd teruggegrepen wordt naar natuurlijke en alternatieve geneeswijzen, soms tot in het absurde toe, zoals drinken van eigen urine, het zetten van lavementen, bloedzuigers en ventousen of laatkoppen en dergelijke. De media spelen daar gretig op in en trachten hierdoor (terecht of onterecht) de

klassieke of academische geneeskunde in een negatief daglicht te stellen.

Daarentegen zijn de Kneippproducten, vooral in Duitstalige landen, maar ook bij ons, altijd populair gebleven, naast deze van Vogel en Bach. In bepaalde gevallen kan het gebruik ervan alleen maar toegejuicht worden, ter vervanging van de meer toxische synthetische producten bij goedaardige, niet levensbedreigende aandoeningen. De watertherapie volgens Kneipp heeft eveneens in de huidige kinesithérapie zijn specifieke indicaties behouden.

Ten slotte nog twee opmerkingen:

Bij Beauvillard vindt men talrijke Franse benamingen van medicaties, die door onze bevolking wel niet altijd begrepen zullen zijn.

Het kuren in het algemeen en waterkuren in het bijzonder was zeer geliefd bij de high society van die tijd, maar men kan vermoeden dat de gewone man en vrouw daar weinig boodschap aan hadden.

Bronnen

Blondeau, R.A., *Geneeskunde en aanverwante wetenschappen in de volkstaal* (12) - De Yzerbode- 2008- 734- 735.

Beauvillard, Dr., *De Geneesheer der Armen en de 2000 Nuttige Recepten*, 1ste Nederlandstalige uitgave, 1919, Drukkerij Brian Hill-Brussel.

Kneipp, Sebast. *Mijne Waterkuur*, Nederlandse vertaling, 3de druk, 1891, 's Gravenhage. Stichting Jan Palfijn, Museum Geschiedenis van de Geneeskunde, 't Pand, Onderbergen 1, 9000 Gent.